

کاربردهای فناوری اطلاعات در قوه قضائیه

دکتر سید سپهر قاضی نوری

دانشگاه بوعلی سینا-دانشکده مهندسی-گروه مهندسی صنایع و مشاور دفتر همکاریهای فناوری

ghazinoory@basu.ac.ir

چکیده مقاله

طی چند سال گذشته توجه نسبتاً مناسبی در قوه قضائیه نسبت به فناوریهای جدید به ویژه IT مبدول شده و در این راستا فعالیتهایی صورت گرفته است. این مقاله تلاش می کند مروری بر این فعالیتهای داشته و نیز قابلیتهای نهفته در این زمینه و مشکلات و چالشهای موجود در مسیر کاربرد IT در قوه قضائیه را بررسی نماید. به علاوه فعالیتهای این قوه برای فراهم کردن بسترهای حقوقی لازم جهت توسعه IT در کشور نیز مورد اشاره قرار می گیرد.

کلید واژهها: فن آوری اطلاعات، قضا، حقوق، جرایم رایانه ای

مقدمه

امروزه اهمیت فناوری اطلاعات در راستای افزایش سرعت و دقت در فعالیتهای مختلف سازمانها و نهادهای دولتی کاملاً مشهود است و در این میان دستگاه قضایی که به لحاظ تراکم و حجم پرونده‌ها و و اطاله دادرسی با چالشها و خلاءهایی در روند کار روبروست و از آنجا که اکثر کارهای آن مبتنی بر اطلاعات و تبادل آن است، می‌توان از فناوری اطلاعات به نحوی مؤثر بهره‌گیری نمود. این امر طی سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته و در حکم انتصاب رئیس فعل قوه قضائیه توسط رهبر معظم انقلاب نیز بر آن تاکید شده است. به همین دلیل شورای عالی توسعه انفورماتیک قوه قضائیه در چند سال اخیر شکل گرفته و فعالیتهایی را نیز آغاز نموده است. هر چند که هنوز راه درازی تا رسیدن به وضع مطلوب و حتی وضع سایر کشورها در پیش می‌باشد.

در این مقاله تلاش می‌شود به کاربردهای بالقوه و بالفعل IT در قوه قضائیه اشاره گردیده و فعالیتهای انجام شده، مسیر پیش‌رو و چالشهای موجود در این راه تبیین گردد.

زمینه‌های بکارگیری IT در قوه قضائیه کشور

با توجه به موارد عدیده‌ای که می‌توان از فناوری اطلاعات در قوه قضائیه استفاده برد، در این قسمت به اهم این موارد اشاره می‌شود.

الف - سیستم مدیریت پرونده

شاید بتوان گفت مهمترین کاربرد IT در قضا، سیستم مدیریت پرونده است که طی آن تمامی اسناد و مدارک و دستورات قضایی الکترونیکی می‌شوند. این امر که از طریق یک نرم افزار رایانه‌ای انجام می‌شود، از سویی سرعت و دقت اطلاعات و تبادل آن را تضمین کرده و از سوی دیگر امکان تصمیم‌گیری دقیقتر و صحیح‌تر را برای قضاوت فراهم می‌کند. به علاوه، الکترونیکی کردن تمام پرونده‌ها منجر به ایجاد یک پایگاه داده‌ها می‌شود که شامل اطلاعات مربوط به احکام، زندانها، شعب قضایی، اطلاعات پرسنلی، پرونده‌های در حال بررسی، تحقیقات انجام شده و ... است تا دسترسی سریع و آسان مراجع قضایی به آنها در مواردی چون تطبیق شرایط عفو و تخفیف مجاز است، برنامه ریزی‌ها، ساماندهی نیروی انسانی، تجدیدنظر و بررسی پرونده و ... فراهم گردد.

خوشبختانه فعالیت در زمینه این سیستم در کشور آغاز شده و بودجه آن در طرح تکفا نیز به تصویب رسیده و CV دستاوردهای مختلف برای آن شناسایی گردیده است.

ب- رایانه‌ای کردن فعالیتها در دستگاه‌های فرعی قوه قضائیه

مورد مهم دیگر رایانه‌ای کردن فعالیتها در دستگاه‌های فرعی قوه قضائیه، نظیر دادسراها، مراکز مشاوره، پزشکی قانونی، سازمان زندانها، مراکز ثبت اسناد، روزنامه رسمی و ... است که هم باعث تسهیل و سرعت بخشی امور مراجعین می شود و هم ارتباط میان این دستگاه‌ها را روانتر می سازد. ان امر به سرعت در کشور در حال پیگیری و اجراست.

ج- انجام آموزشهای مردمی

انجام آموزشهای مردمی و فراهم کردن بانکهای اطلاعاتی مورد نیاز عامه در این زمینه برای افزایش آگاهی عمومی از مسائل حقوقی و قابلیت‌های دستگاه قضایی، ارائه رهنمود برای کسانی که مشکل قضایی دارند و آموزش نحوه پیگیری شکایات و استعلامات و آشنایی با مواد و آیین نامه‌های حقوقی و الگوریتم‌های قضایی در این زمینه نیز سایتهای متعددی (نزدیک به ۱۰ مورد) در قوه قضائیه افتتاح شده که مناسب‌ترین آنها در این راستا، سایت معاونت آموزش قوه (www.law-training.org) می‌باشد.

د- کاربرد IT در ارتقاء سطح دانش قضایی

مورد دیگر کاربرد IT در ارتقاء سطح دانش قضایی قضاوت و سایر پرسنل ذیربط می‌باشد. در شرایطی که قضاوت کشور حتی در دسترسی به کتب معتبر قانون و آراء دیوانعالی کشور مشکل دارند و بعضاً آراء خود را بر اساس قوانین قدیمی و غیر معتبر صادر می‌کنند، استفاده از IT می‌تواند به گونه‌ای سریع و ارزان آنان را یاری دهد تا به اطلاعات مورد نیاز خود دست یابند. در این زمینه نرم افزارها و سایتهای خارجی و داخلی وجود دارند.

هـ کاربرد IT در ایجاد سیستم‌های کشف جرم و پیشگیری از جرایم

از دیگر کاربردهای مهم IT در قوه قضائیه که تا کنون کمتر به آن پرداخته شده است، ایجاد سیستم‌هایی برای کشف جرم و پیشگیری از جرایم با تهیه نقشه‌های محلی جرم، استفاده از رکوردهای ژنتیکی افراد سابقه‌دار به جای اثر انگشت، بازسازی رایانه‌ای صحنه‌های وقوع جرم و تسهیل محاسبات و احتمالات و پیشگیری وقوع جرم، قابلیت ثبت و نگهداری داده‌های حاصله از بقایای به جا مانده در محل حادثه و سایر فعالیتهایی از این قبیل است که امروزه در کار پلیس و دادگاه‌های کشورهای پیشرفته نقش مهمی دارند.

و- برپایی دادگاه‌های مجازی با استفاده از تله کنفرانس

کاربرد دیگری که هنوز در کشور ما مورد استفاده قرار نگرفته است، برپایی دادگاه‌های مجازی با استفاده از تله کنفرانس است که نقش زیادی در تسهیل کار قاضی و طرفین دعوا خواهد داشت.

ز- طرح موضوع مهندسی مجدد (BPR) در عملکرد قوه قضائیه

طرح موضوع مهندسی مجدد (BPR) در عملکرد قوه قضائیه که می‌تواند به کلی روند دادرسی را متحول ساخته و زمان آن را از چند ماه یا سال به چند روز برساند، توسط نویسنده مقاله حاضر صورت گرفته و امید است مورد توجه قرار گیرد.

مواع و چالش‌های موجود در راه بکارگیری IT در قوه قضائیه

هر چند امروزه توجه زیادی به این موضوع در قوه قضائیه مبذول می‌شود، لیکن هنوز مشکلات متعددی در این راستا وجود دارد که برخی به ویژگی‌های IT و برخی نیز به ویژگی‌های سیستم قضایی مربوط می‌شوند. اهم این مواع و چالشها عبارتند از:

الف- امنیت و حفاظت اطلاعات

موضوع امنیت در فناوری اطلاعات و به ویژه در کاربردهای قضایی و اطلاعاتی امنیتی آن از موضوعات مهم و اولویت‌دار است. خوشبختانه با تمهیدات مختلف سخت افزاری و نرم افزاری، امکان هرگونه مانور در این زمینه مقدور است. کلیه داده‌ها را می‌توان از نظر سطح امنیت و محرمانه بودن طبقه بندی نموده و میزان قابلیت دسترسی افراد و مراکز مرتبط را مشخص نمود و سیستم‌های اخطار نفوذ را نصب نمود. مرکز کنترل کننده می‌تواند همواره سابقه‌ای از مراجعات به پایگاه داده‌ها داشته باشد و خطاهای احتمالی را پیگیری کند.

ب- تجهیزات و امکانات

استفاده از این فن‌آوری نیاز به یک حداقل امکانات و تجهیزات با مشخصات فنی خاص دارد که باید از قبل فراهم شده باشد. البته هر سازمانی با توجه به توازن مالی و فنی خود می‌تواند میزان گسترش و توسعه فناوری اطلاعات در آن سازمان را مشخص کند و به همان میزان از آن بهره برد. در هر صورت به نظر می‌رسد تامین تجهیزات مورد نیاز در مقابل هزینه‌هایی که در حال حاضر صورت می‌گیرد زیاد نباشد و با توجه به صرفه جویی که در مراحل مختلف دادرسی می‌شود، مقرون به صرفه باشد. ضمن اینکه واقعاً از امکانات موجود هم استفاده بهینه نمی‌شود. در

اولین گام به نظر می رسد مرتبط کردن مجتمع‌های قضایی با مراکز تخصصی و با دیوان عالی کشور و پیاده کردن سامانه پایگاه داده‌ها و نظام اطلاع رسانی و مشاوره قضایی امری میسر و مقدور باشد.

ج- نیروی انسانی

شکی نیست که برای پیاده کردن الگوهای کاربردی فناوری اطلاعات نیاز به نیروی انسانی زبده و آموزش دیده در زمینه تشکیل و نگهداری، رفع عیوب احتمالی و طبقه بندی داده‌ها و نظارت بر عملکرد وجود دارد. اما این تنها بخش کوچکی از نیروهای انسانی دست‌اندرکار یک سامانه مبتنی بر فن‌آوری اطلاعات است. بخش عمده نیروها مرتبط با این فن‌آوری کاربران هستند که با توجه به قابلیت‌های این فن‌آوری نیاز به تخصص بالایی نخواهند داشت و با آموزش‌های کوتاه مدت به سطح مهارت مورد نیاز خواهند رسید. البته یک حرکت فرهنگی ملی در جهت رایج کردن کاربرد رایانه و بهره‌مندی از فن‌آوری اطلاعات در بین اقشار مختلف جامعه باید صورت گیرد. بر اساس برخی گزارشات از هر ۱۱۰۰ نفر ایرانی فقط یک نفر از اینترنت استفاده می‌کند. این رقم حتی نسبت به کشورهای آسیایی و منطقه خاورمیانه بسیار پایین تر است. مقاومت دستگاه‌ها، تداخل با روند معمول و جاری از جمله مشکلات وارد کردن یک فن‌آوری جدید را ابتدا از مجموعه‌های مستقل تر کارشناسی‌تر و محدودتر آغاز می‌کنند که مراجعات عمومی کمتری داشته باشند و اشکالات احتمالی سامانه جدید موجب نارضایتی و تداخل شدید در روند معمول کل مجموعه نگردد.

۴- خدمات قوه قضائیه به توسعه IT در کشور

یکی از اصلی ترین زیر ساختهای توسعه IT در هر جامعه، حفظ حقوق معنوی نویسندگان نرم‌افزارها و سایر نوآوران این عرصه می‌باشد. بنابراین در کلیه کشورهای پیشرفته قوانین خاصی در این وضع شده و سیستم قضایی هر کشور مامور پیگرد متخلین ذیربط گردیده است. در ایران تقسیم بندی وسیعتری مورد نظر قرار گرفته و کلاً جرایم مرتبط با رایانه (cyber crime) به دو دسته تقسیم شده است: الف- جرایمی که مشمول همان قوانین جزایی عادی هستند و رایانه و اینترنت فقط ابزار آنها محسوب می‌شود. مثلاً اگر کسی از اینترنت برای اختلاس، دزدی، اغفال دیگران، افترا زدن به مردم و ... استفاده کند، با استفاده از همان قانون مرسوم یعنی قانون مجازات اسلامی قابل پیگیری و تعقیب خواهد بود.

ب: مواردی که جرم جدید محسوب می شوند منحصر به دنیای مجازی هستند مثلاً شکستن قفل نرم افزار، هک کردن سایت اینترنتی و ... که این موارد نیازمند تصویب قوانین جدید هستند

آنچه در هر دو مورد فوق الزامی است، آشنایی نسبی قضات با موضوعات رایانه و اینترنت و ... است. زیرا حتی اگر قاضی رسیدگی کننده به این گونه پرونده ها بخواهد از نظر کارشناس هم استفاده نماید، باز هم برای فهمیدن نظرات وی نیازمند حداقلی از آشنای با این گونه مباحث می باشد. به همین دلیل قوه قضائیه علاوه بر پیگیری برای تدوین قوانین مربوطه، تعدادی از قضات را طی دوره ای به نام آموزش جرایم رایانه ای اینترنتی در سال گذشته تحت آموزش قرار داده است که امید می رود از این پس چنین پرونده هایی در شعب خاص زیر نظر قضات مزبور رسیدگی شود.

جمع بندی

آنچه مسلم است رابطه فن آوری اطلاعات با دستگاه قضایی رابطه ای دو سویه است. از یک طرف جنس کار قوه قضائیه کلاً اطلاعات است و لذا فن آوری اطلاعات شاید بیشتر از هر دستگاه دیگر می تواند روی آن تاثیر بگذارد. از سوی دیگر بدون حمایت و توجه دستگاه قضایی و داشتن قضات آشنا با موضوع IT، امکان رشد آن در کشور مهیا نخواهد شد. لذا با وجود آنکه حرکت های خوبی در قوه قضائیه آغاز شده است، لیکن شدت عقب افتادگی در این زمینه به حدی زیاد است که نیازمند توجه و تلاش بسیار بیشتری از سوی مسئولین ذیربط می باشد. شکی نیست که در ورود دانش و فن آوری جدید باعث رفع بسیاری از مشکلات و ضعف های ساختاری دستگاه قضایی کشور خواهد شد.

منابع

۱- دفتر همکاری های فن آوری ریاست جمهوری، مجموعه ۷ جلدی افق (اطلاعات، فن آوری، قضا)

۲- معاونت آموزش قوه قضائیه، مجموعه مباحث دوره آموزش جرایم رایانه ای و اینترنتی قضات، ۱۳۸۲

۳- سایت اینترنتی www.law-training.org